

ТМ	Г. XXIX	Бр. 4	Стр. 579 - 596	Ниш	октобар - децембар	2005.
----	---------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 14 Kjerkegor:2-23

Прегледни чланак

Примљено: 11.09.2005.

Марко Данон

Београд

БИБЛИЈСКЕ ЛИЧНОСТИ У КЈЕРКЕГОРОВОЈ ФИЛОСОФИЈИ

Резиме

У тексту се износи теза о томе да је породични мит био од великог значаја за интелектуално формирање С. Кјеркегора и у томе миту посебно место заузимао је отац Петерсен, који је, прво, у породичну атмосферу уносио "потштину религиозност", друго, у браку са служавком имао је седморо деце, од којих је у животу остало троје, и треће, отац је веровао да му ни једно дете неће живети дуже од 33 године, колико је и Христ живео. Сам Кјеркегор веорвао је у то да неће живети дуже од 33 године. И поред тога што је био у сукобу са Црквом, Кјеркегор је теолошки мислилац који полази од егзистенције у којој разликује три стадијума: естетски, етички и религиозни, у коме се постиже веза са Апсолутом, односно са Богом, и то је потпуна реализација. У том смислу, Кјеркегор се и ослања на Стари и Нови Завет и у томе посебно место у његовој филозофији имају Аврам, Јов, Мојсије и Христ. У овом раду разматра се мит о Авраму и Јову.

Кључне речи: егзистенција, есенција, стадијуми егзистенције, хришћански мислилац, вера, Аврам у Светом писму и Аврам у филозофији С Кјеркегора

С. Кјеркегор: живот и основе мишљења

Серен Оби Кјеркегор (S. A. Kierkegaard) (1813-1855) највеће је име данске мисли. Овај религиозни мислилац, како је он себе више волео да зове, данас је један од најпознатијих, али и најомиљенијих Данаца. Његова статуа стоји у центру Копенхагена, града кога су називали "малим Паризом". Па ипак у своје време, Кјеркегор није био

Овим се текстом Редакција придружује обележавању 150 година од смрти данског филозофа, родоначелника егзистенцијализма, Серена Кјеркегора.

толико популаран, да би му подигли статуу, напротив. Чинио је ствари које су Данци сматрали скандалозним. Нападали су га прво, због "породичне митологије", па иступа против Цркве, раскида веридбе са Регином Олсен, а остаће забележен и његов сукоб са сатиричним листом "Гусар", тада врло популарним листом који је излазио у великом тиражу. На тај однос Данаца, посебно страјих, према њему, као према скандал-мајстору, Кјеркегору је одговарао, сасвим разложним коментаром да су они малограђани, који су запали у колотечину. У томе се изражавао и Серенов бунт уопште према медиокритетству. Насупрот томе он открива егзистенцију Аврама, Христа, Сократа, Дон Жуана, и других, који су живели аутентично – тај бунт против малограђанства захватио је и егзистенцијалисте 20. века. У сукобу са малограђанштином, видећемо, Кјеркегор је предвидео униформисаност 20. века, коју су описивали његови настављачи Жан Пол Сартр, Албер Ками и други философи, али и они који, по мом мишљењу, нису философи, али су у бити егзистенцијалисти, Ибзен и Стринберг, Јевгениј Замјатин, Џорџ Орвел, Олдос Хаксли, Франц Кафка и други. Све у свему, Кјеркегор се сматра оснивачем егзистенцијализма, који је у 20 веку прерастао у велики филозофски правац. Међутим, неки ипак сматрају да су његову философију добрим делом одредили односи у кући, а посебно Серенов однос са оцем, Михаелом Петерсеном и да без породичних митова и догађаја не би било Кјеркегорове философије. Карол Теплиц у биографској књизи *Кјеркегор* наводи да се не слажем са тим мишљењем, иако треба признати да би неки филозофски проблеми, нарочито они од пре 1843. године, изгледали другачије да није било неких догађаја из приватног живота који су утицали на будућег филозофа. И Кјеркегорова философија, према Теплицу, није експликација његовог приватног живота, она му је само дала својеврсни печат, а лица која су повезана с његовим животом одиграла су само епизодну улогу у његовој философији. (О томе видети: Карол Теплиц, *Кјеркегор*, Графос, Београд, 1980.) Али, поред тих породичних односа који су обележили Кјеркегоров живот, морало би се имати у виду и то да је он имао мноштво инцидентних ситуација, пре свега, са Црквом, са којом је водио отворени рат, те критиковање народне власти (после *Пролећа народа* 1848.) и устоличавања уставне монархије у Данској.

Умро је 16. октобра 1855.

Породични митови

Први међу њима је живот Сереновог оца, Михаела Петерсена. Он је, као дечак из сиромашне јитландске породице, чувајући овце, проклињао Бога због своје тешке судбине. Касније, покајао се због својих грехова. Из тог разлога, отац је у своју породицу уносио духовност, али и атмосферу "потштене религиозности". Он је, како

истиче Теплиц, тумачећи свој грех на начин прихваћен у Старом завету, сматрао да ће Бог, непосредном интервенцијом, због његова преступа, кажњавати целу породицу. Стога је децу васпитавао у духу религиозног фанатизма, и у аскетској побожности. Михаел је био члан пијетистичке фракције Моравске браће (Хернхутери), а на Серена је пренео наклоност према првобитном хришћанству. Овде треба делимично скренути тему на још један битан део Михаеловог живота. Наиме, он је са 12 година стигао у Копенхаген. Јако брзо, он се осамосталио, па и обогатио. Купио је шест кућа у граду, а до краја живота је себе и своју породицу издржавао новцем добијеним од ренте. Самим тим, и Михаел Петерсен и Серен Оби могли су, не радивши много, и не водећи рачуна о финансијама, да се занимају за философију и теологију. И још један детаљ: Серен је био познати кичош, много је трошио на изглед, али највећи део новца је потрошио на штампање својих књига, а последњу "пару" је дао за штампање анти-црквених летака *Трену* (*Ojeblikket*). Серенов рођени брат, Петер Кристијан, такође се занимао за религију, а постао је касније алборшки бискуп.

Други породични мит је опет везан за Михаела Петерсена, тј. за његову другу женидбу. Наиме, после смрти своје прве жене, Михаел Петерсен се поново оженио, и то служавком. После само четири месеца, родило им се прво од седморо деце. До 1834. године, живи су остали једино Михаел Петерсен, Серен и Петер Кристијан.

Трећи породични мит је религијске природе. Исус Христ је распет у својој 33. години, па је Михаел сматрао да ни његова деца неће доживети тридесет и трећу, "Христов век". Нажалост, био је у праву за сву децу осим за једну ћерку, Серена и Педера. Серен је прихватио очево веровање, па је често рачунао колико му је остало до краја живота. Од своје браће и сестара, Серен је био далеко најобдаренији духом. Михаел је то рано увидео, и зато је улагао све своје силе у усмеравању младог Серена у правцу религиозности.

Однос према Цркви и савременом хришћанству.

Сад долазимо на други проблем, тј. отворени сукоб Кјеркегор-ов са Црквом. Он 1830. године одлази у Копенхаген, на студије протестантске теологије. Током студија, учећи хуманистичке науке, он се удаљава од званичне религије, и уопште те проблематике. Још тада је он у свом дневнику забележио да су хришћанство и философија неспојиви. На студијама упознаје теолога Мартенсена, код кога је одлазио и на вежбе. Наиме, Мартенсен је покушавао својим студентима да улије "Анселмов приступ", онај који претпоставља да је за разумевање вере неопходно њено прихватање. Ово је био почетак одвајања Серена од вере, тачније од Цркве. До краја живота је одбацивао и најмању могућност везе између рационалног и вере. Овде ћу

покушаћу да опишем управо овај моменат, који је за Кјеркегора био кључни, а који је и на мене оставио најдубљи утисак.

Иако је студије уписао 1830, није успео да их заврши у року, тј. за четири године. Те, 1834. год. Серена је тресла једна од најјачих криза у његовом кратком животу. Наиме, остало их је само тројица од деветочлане породице. Те исте године, Серен је напустио дом, и отишао у Гилелеју, где је живео веома распусно. Иако му је отац слао позамашне своте новца сваког месеца (равне плати редовног професора факултета), он је увек остајао у дуговима. Већ је јасно да је био упао у најдубљу кризу вере. Тада је у свом *Дневнику* записао: "Морам да пронађем истину, која би била истина за мене; реч је о изналажењу мисли водиле којој бих хтео да посветим живот, и за њу да умрем." Из тога периода, остаће упамћено да је упознао Андерсена, Сиберна, Мелера, Велхавена (од кога је преузео термин "егзистенцијализам"). Михаел Петерсен је био очајан. Знао је за његов блудни живот, али је био уверен да је сам крив за то. Понекад би Серену писао како је он грешио на пољима Јитланда као врло млад, и како се то, ето, враћа на потомство. Онда долази преокрет са, нажалост, тужним почетком. Михаел Петерсен је преурањено умро 1838. По прорачуну, отац је требало да нациви оба сина, као казну за богохуљење. Насупрот томе, он је умро! То је отрезнило Серена, већ огрезлог у грех. Тада је написао: "Његову смрт сматрам последњим доказом његове љубави према мени. Отишао је од мене ради мене, како би ... ако је то још могуће... из мене још нешто израсло". Прионио је научење, и у јуну 1840. полаже и последњи испит. Остатак живота схвата као мисију. Због тога је годину дана касније завршио и дисертацију, чувену "*О појму ироније*" (мај 1841), а у септембру је и брани успешно. У јануару 1841. одржао је прву проповед.

За разлику од свог сина Серена, Михаел Петерсен гајио је симпатије према источном хришћанству, односно православљу, као изворној вери. Али, за разлику од оца, Серен није био склон ни православљу, а ни западном хришћанству, обе вере биле су исувише институционализоване. Кјеркегор се противио било каквој институционализацији вере, и заговарао је повратак на првобитно хришћанство, и ту љубав према раном хришћанству примио је од оца. Чак каже да је цео *Нови завет* превара (канонизација је извршена у 4. веку). И веома му је сумњиво то што су апостоли успевали да преобрате хиљаде људи дневно, а сам Христ је за три године преобратио једва двадесетак. Зар је могуће да је ученик већи од учитеља? Затим, Кјеркегор је Цркву нападао, не са научне стране, знајући да Црква може лако одбити такве нападе, већ са философске стране. Он сам себе није сматрао хришћанином, бар не у оном опште прихваћеном смислу. Није могао бити члан такве институције, каква је протестантска или римокатоличка Црква, за које је говорио да су највећи криминални

акти у историји човечанства. Веровао је да себе нико не може назвати хришћанином, јер је то идеал коме се само тежи. Да би се постигао такав идеал, неопходно је имати сопствену веру, без посредника, тј. Цркве. Како сам већ раније рекао, Кјеркегор је стварао много инцидената у конзервативној Данској 19. века. На пример, догађало се да телом блокира улаз у цркву, или, као што је то био случај на саопштењу, да одбије последње причешће. Одбројавајући последње часове на постељи, одбио је да види свог рођеног брата, само зато што је био свештеник.

Због свега овога, каснији његови интерпретатори га не сматрају мислиоцем из хришћанског круга (као, на пример, Ђерђ Лукач). Чак га пролетеријат сматра за свог представника. Али шта је у религиозном смислу заиста био Серен Кјеркегор? Имајући у виду име његове најчувеније књиге *"Или-или"*, која уједно представља и његов животни став, можемо одмах доћи до закључка да је он био религиозни фанатик, реформатор, религиозни мислилац. Непосредно после његове смрти, Црква је повукла мудар потез. Он је већ имао изграђено име у Европи, и не желећи нове "Кјеркегоре", она је почела да га својата (оптужба са Кјеркегорове сахране коју је Цркви упутио Хенрик Лунд, његов сестрић и верни поштовалац). Водећи теолози су у наступајућем периоду мирили религиозну догму и Кјеркегорово учење. Као пример неодређеног односа Цркве према Кјеркегору, навешћу његову сахрану. Иако га је проклела, опело је држао алборшки бискуп (Петер Кристијан Кјеркегор), а сахрани је присуствовао поглавар Цркве, Мартенсен (Серенов бивши професор)! Још и дан данас се у данској Цркви осећају последице кјеркегоризма, који ју је озбиљно тресао средином 19. века.

Сукоб са јавношћу

Није сувишно рећи да је Кјеркегор био веома специфичне душевне грађе. Можемо га схватити као незгодног, асоцијалног или опет, генијалног човека. Па ипак, ниједан човек, ни најлошији, не заслужује оно што је Кјеркегор доживео од свог народа. Наиме, 1846, тиражни сатирични лист *"Korsaren"* (Гусар), објавио је најувредљивије карикатуре на Кјеркегоров рачун. У том листу су га такође нападали и његови школски другови, износећи прљавштине, и данашњим речником речено, трачеве. После тог, где год би се обрео, упирали би прсте у њега, и исмевали га. Од тада је почео да брзо губи пријатеље, а и његова репутација озбиљног писца је нарушена. Из данске историје познајемо догађај под називом "Пролеће народа", у коме је дотадашњи систем збачен и устоличена уставна монархија. Кјеркегор је био згрожен владавином народа, будући да је био веома конзервативан. Он поглавара Цркве, Минстера, који је био дугогодишњи кућни и Серенов лични пријатељ, сада назива чиновником.

До своје смрти, штампао је анти-црквене летке. После смрти, леци су у Данској били углавном уништени, а спасили су их шведски издавачи.

Регина Олсен

Можемо слободно рећи да је септембар 1840. био судбоносан за Серена. Наиме, тог месеца се, у страху од лудости, верио са Регином Олсен, која ће у каснијим Кјеркегоровим делима заузимати значајно место, ако не директно, онда као метафора, попут Беатриче, Лауре или неке друге ренесансне даме. Па ипак, већ следећег дана, Серен је схватио да је погрешно. После непуне године дана, он раскида веридбу. Сматрао је да је исувише воли, и да је не би могао задовољити, тј. да она не би била срећна уз њега, философа вечно мирног духа, незадовољног собом и светом. Могуће је да он у њој није видео своју сродну душу, јер је она била, по речима савременика, плитка и необразована, наравно у односу на Серена. Раскид веридбе је био још један разлог више за напад на Кјеркегора. Вративши јој прстен, написао је: "Слање свиленог конца на Истоку значи смртну казну за примаоца, а код нас слање прстена значи смртну казну за пошиљаоца". И: "Када је чвор пресечен, осећао сам да или ћу се бацити у дивљи понор забаве, или потпуно у струју религиозности, али другачију од свештеничке религиозности" (С. Кјеркегор, *Дневник заводника*).

Боравак у Берлину

Кјеркегор је у Берлину боравио неко време, изучавајући философију. Слушао је Шелингова предавања, у која се додуше разочарао. Изучавао је и дела Тренделенбурга. У Берлину је доста научио о савременим токовима у философији, нарочито у немачкој философији, која је у то време била најутицајнија у Европи. А најутицајнији философ био је Хегел. Кјеркегор га је проучавао, да би на крају и њему и моћном "хегелијанству" објавио рат. Често се и данас у чланцима и књигама, Кјеркегор објашњава преко Хегела и обрнуто, тј. изводе се њихови супротстављени погледи на свет, поглед општости (Хегел) и појединачности (Кјеркегор).

Стваралаштво од 1843 до 1846. Стваралаштво од 1846 до 1855.

Ако се сетимо податка о трећем породичном миту везаном за "Христов век", простим сабирањем доћи ћемо до закључка, као што је сам Кјеркегор дошао, да у периоду од 1843. до 1846. постоји највећа шанса за смрт (период од 30. до 33. године). Па, и поред слабог здравља, Кјеркегор ће у том времену ући у стваралачку еуфорију.

Прво је објавио "*Или-Или*" (*Enten-eller, Aut-Aut*), углавном анти-хегеловску књигу. У њој ће се појавити поставка о животним стадијумима, о којима ће бити речи касније. У тој књизи сазнајемо и неке важне биографске податке. Нешто касније објављује и "*Понављање*" (*Gjentagelsen*), "*Страх и дрхтање*" (*Frygt og Baeven*). Ове две књиге представљају целину, а тежиште мог рада је и усмерено на на њих, управо на личности о којима се у њима говори, између осталог, на библијске личности, пре свега, Аврама и Јова, на апсурдност њихових живота, као и на њихово живљење у трећем стадијуму егзистенције. У "*Страху и дрхтању*" изражен је однос између Аврама, Михела Петерсена и самог Серена, и њиховим жртвовањима онога што им је било најдраже (најсветије, тј. најсмисленије у њиховим животима). Последње две, из овог круга књига, су "*Философске мрвице*" (*Filosofiske smuler*), и "*Завршни ненаучни post-scriptum уз философске мрвице*" (*Afslutende uvidenskabelig Efterskrift til de Filosofiske smuler*). Кјеркегор се у овим књигама надовезао на рад свештеника Јоханеса, који је око 600. године написао дело о аскетизму "*Рајске лествице*". Треба додати да се Кјеркегор у тој књизи потписао као Јоханес Климакус (Кјеркегор се често потписивао под псеудонимом), веома симболично, јер имајмо у виду да "климакус" на грчком значи "лествице", а наслов овог дела указује на Кјеркегорову одбојност према природним наукама. У свим претходно поменутих књигама, постављају се питања о вези рационалног и религијског, о доказима за веру Христову, итд. У овом периоду, он уводи у философију појам стрепње, као услов за испуњење слободе (која је код Кјеркегора психолошка, тј. душевна категорија). Стрепња је разлог, а не последица греха, која се разбија само вером. Она је неопходна да би се извршио скок из једног у друго стање.

За мене је врло симболично то што је Кјеркегор завршио своје теорије о Цркви, хришћанству, религиозности, човечанству, баш са тридесет три године живота, 1846. год., те исте године у којој је веровао да ће умрети. У стваралачком смислу он те године и јесте умро, јер до смрти, његова философија је била "еписгонског" карактера. Наиме, у својим наредним делима, он је само разлагао, и вршио корекцију својих капиталних дела из претходне фазе. У то доба је написао свега три књиге и нешто летака. Завршио је свој "*Дневник*", од импресивних 2.845 дана. Написао је "*Вежбања*", "*Болест на смрт*", "*Књигу против Адлера*", девет анти- црквених летака и неколико говора (у животу је написао 66 говора).

Три стадијума

Кјеркегор је сматрао да можемо постојати на три начина: естетски, етички и религиозни.

Естетика

Естетска фаза егзистенције је карактерисана следећим: потопљеност у чулно искуство, постављање могућности изнад стварности, егоизам, распарчаности субјекта искуства, нихилистичко поимање ироније и скептицизма, као и лет из досаде. Фигура естете из првог дела *"Или-или"* иронични је приказ немачког романтизма (коме је припадао и сам Хегел), али и средњовековних ликова као што су Дон Жуан, Ахасверус (*Лутајући Јеврејин*) и Фауст. Он налази много финију, више софистицирану форму у *"Дневнику заводника"*. Јоханес заводник је "мисаони естет", који има задовољство не у завођењу, већ у развоју могућности завођења. Његов прави циљ је контролисање људи и ситуација, док је његова главна мотивација претварање досадног у интересантно. Са етичког становишта, естетско је празно, варљиво, оно које иде линијом мањег отпора, које избегава и заобилази проблеме. Идеал за естетског човека је Дон Жуан.

Етика

Код Кјеркегора, појам етика може имати два значења. Прво, представља ограничену сферу егзистенције, коју надвишује религиозна егзистенција. Друго, аспект живота који је задржан чак и у оквиру религиозног живота. У првом смислу, етика подразумева опште, тј. владавину социјалних норми. За етичког човека, социјалне норме (морал, систем...) највиши су суд. Чак и сама људска жртва је оправдана ако на неки начин служи друштву, па тако, кад Агамемнон жртвује своју ћерку Ифигенију због успеха Грка у рату са Тројом, он се сматра трагичним херојом. Ипак, морамо разликовати Аврама, који је извршио "теолошку суспензију етичког", и који није ништа допринео владајућем систему Исаковом жртвом, и Агамемнона, који је итекако допринео победи Грка. Агамемнон не признаје вишу силу од силе права (иако је веровао да је жртвовао Ифигенију из религиозних разлога, грчка "религија" је била паганска, самим тим непостојећа па, према томе, Ифигенија је била етичка жртва ради победе у тројанском рату), док Аврам поштује силу права, али види и вишу силу од ње.

Етичар у животу врши стално раслојавање доброг од лошег. Али, из религиозне перспективе, човек и социјалне норме не могу тај посао завршити ваљано, јер је то посао самог Бога. Бог од Аврама тражи да суспендује етичко (етичко у оном другом смислу), али тај чин је и даље етички, јер Божија дистинкција доброг од злог превазилази сваку могућу људску, тј. социјалну, спознају доброг, тј. злог.

Религиозност

Кјеркегор је себе сматрао, изнад свега, религиозним поетом. Његово виђење религије је такво да из тога проистичу строге вредности као што су грех, кривица, патња и лична одговорност (утицај Михаела Петерсена и Хернхутера). За Кјеркегора хришћанска вера није ствар Цркве и њених догми, већ индивидуалне страсти, коју не може изразити ни црквено свештенство нити свете реликвије. Вера је највеће могуће човеково достигнуће, јер је вера једино што може човеку заиста донети самосталност и проналажење њега самог.

Овим, појединац је носилац огромног терета одговорности, и од његовог избора (егзистенције) зависи да ли ће бити спасен или осуђен. Када појединац стоји на расксници три вида егзистенције, он ће осећати стрепњу (*anguist*). Стрепња је двосекло осећање, са једне стране, мучни избор вечности, а са друге избор самог себе. Избор се налази на пресечној тачки времена и вечности, а на том раскршћу појединац одлучује о својој судбини. Па ипак, нико не може да донесе ову одлуку и да заувек буде миран. Борба је стална, а понављање мора бити, исто тако, стално.

Кретања, тј. постепених покрета између степена нема. Једини прави начин преласка из једног стања у друго јесте скок, тоталном променом личности, и рушењем свих мостова иза себе. Међутим, човек који трага за највишим, дакле за апсолутним, мора живети у религиозном степену. Такав живот, тачније скок у такав живот, јесте најбољнији. Човек мора потпуно изменити начин живота и резоновање. Мора одбацити самог себе, стављајући се у вечно подређен положај у односу на Апсолут – Бога. Иако најтрновитији, пут религиозности је једини пут спасења, али треба запазити да ово није спасење у уобичајеном смислу, као спасење човечанства, већ спасење појединца. Религиозни човек, иако на први поглед изгледа неслободан, он је заиста слободан. Ослобођен је од неважних свакодневних ствари, приземних размишљања, пролазности и стално променљиве науке. Својом вољом се ослободио онога што поробљава човечанство. Он може са висине да посматра све друге, али може и установити да су сви други блажено глупи. Самог религиозног човека муче много теже ствари, којих се не може ослободити, мучи га константна тескоба, он је "болестан на смрт". Његов живот је парадокс, јер такав човек живи у парадоксу, он одбацује разум, науку и прихвата апсурд религије. Идеал религиозног човека је Исус Христ. Тростадијумско схватање егзистенције било је занимљиво многим другим егзистенцијалистима, па су они, било да су теисти или атеисти, прихватили ово становиште.

*Аврам у делу Серена Кјеркегора**Аврам у Светом писму*

Претходна прича о три стадијума егзистенције је била важна за схватање централне теме овог рада. Сматрам да прво треба представити Аврама (Абрахама). Он је један од најбитнијих ликова не само Старог завета, већ и целе Библије. За Јевреје он је праотац, за хришћане он је идеал вере. У богатој Месопотамији, живео је Абрахам, потомак Сема, једног од Нојева три сина. Његов отац, Терах, иселио се из приморског града Ура (налази се у данашњем Кувајту) и кренуо пут Ханана (Палестина), а застао је у Харану (у горњем току реке Еуфрат). У току свог живота, Абрахам се обогатио, али је и даље био врло поштен. Једнога дана му се обратио Бог, рекавши му да треба да се исели, и да поведе само своју родбину, стадо, и све остало што се може понети (Постање 11-12), пут Ханаана. У Светом писму је написано:

И рече Господ Авраму: Иди из земље своје и од / рода својега и из дома оца својега / у земљу коју ћу ти ја показати.

И учинићу од тебе велик народ, / и благословићу те, и име / твоје прославићу, и ти ћеш бити / благослов.

Благословићу оне који тебе / узблагосиљају, и проклећу оне / који тебе успроклињу; и у теби / ће бити благословена сва племена / на земљи.

И тако су на то путовање кренули Аврам, Сара (његова жена) и Лот (његов синовац), као и пратња. Све време су држали правац према Ханаану, баш као што им је Бог и заповедио. Већ кад су дошли до долине реке Јордана, ваљало је да се Лот и Аврам поделе, будући да су имали исувише стоке, и осталог богатства. Аврам је, у својој великодушности, допустио Лоту да први изабере правац, којим ће овај наставити свој пут. Лот је зато изабрао зелену долину Јордана, и населио се у граду Содому. Аврам је наставио у супротном правцу, пут сушног Ханаана. Иако је Лот изабрао наизглед боље, брзо се нашао у невољи. Прво, град Содом и Лотов посед су заузели непријатељи, а затим Лот и његова фамилија су били изложени сталном малтретирању од стране суграђана. Осим тога, и Содом и Гомор су били грешни градови, у којима није владао ред (у Содому није било ни десет праведника). Због свега овога, Бог је уништио градове близанце и спасао Лота. Најбитнији догађај за Јевреје, а један од битнијих и за хришћане, па и за муслимане је "потписивање уговора" између Аврама и Бога, који је Јевреје, Аврамове потомке, учинио "изабраним народом". Наиме, Аврам ни до своје седамдесете године није имао ни једног потомка, док је Сара била нероткиња. Аврам је желео потомство, али је веровао да ће га слуге наследити,

све док му се једне ведре ноћи није обратио Бог, рекавши му да ће имати онолико потомака колико је тада било звезда на небу. Обећао му је сина, од ког ће све потећи. Године су пролазиле, али се син није рађао. Стога је Сара одлучила, у складу са тадашњим обичајима, да ожени Аврама робинџом Агаром, а када му она роди дете, оно ће се сматрати као Сарино и Аврамово. Да не бих одлазио предалеко са овом причом, само ћу напоменути да је Агара заиста родила сина, Јишмаела (Исмаила), да их је Сара отерала у безводну пустињу, и да је у Светом писму записано да ће и од Јишмаела настати велики народ кога ће Бог чувати (односи се на други велики семитски народ – Арапе). Ово је иначе догађај о коме је Кјеркегор писао у "*Страху и дрхтању*". Неко време после тога, Сара роди сина, коме су дали име Исак (Насмејани). Исаково постојање значи испуњење обећања које је Бог (Јахве) дао Авраму (Јеврејима).

После ових догађаја, десио се један догађај који је заузео средишње место у Кјеркегоровом "*Страху и дрхтању*", а то је жртвовање Исака. У Светом писму (Постање 22) написано је:

Послије тога шћаше Бог / окушати Аврама, па му / рече: Авраме! А он одговори: / Ево ме.

И рече му Бог: узми сада сина / својега, једница својега, милога / Исака, па иди у земљу Морију / и спали га као жртву тамо / на брду гдје ћу ти казати.

И сјутрадан рано уставши / Аврам осамари магарца својега, и / узе са собом два момка и Исака / сина својега; и нациепавши дрва / за жртву подиже се и пође на / мјесто које му каза Бог.

Трећи дан подигавши очи своје / Аврам угледа мјесто издалека.

И рече Аврам момцима својим: / останите ви овдје с магарцем / а ја и дијете идемо онамо, / па кад се помолимо Богу, / вратићемо се к вама.

И узевши Аврам дрва за жртву / напрти Исаку сину својему, / а сам узе у руке огња и / нож; па отидоше обојица заједно.

Тада рече Исак Авраму оцу / својему: оче! А он рече: што сине! / И рече Исак: ето огња и дрва / а гдје је јагње за жртву?

А Аврам одговори: Бог ће / се, синко, постарати за јагње себи / на жртву. И иђаху обојица / заједно.

А кад дођоше на мјесто које / му Бог каза, Аврам начини ондје / жртвеник, и метну дрва на њ, и / свезавши Исака сина својега метну / га на жртвеник врх дрва;

И измахну Аврам руком својом / и узе нож да закоље сина / својега.

Али анђео Господњи викну / га с неба, и рече: Авраме!
Авраме! / А он рече: ево ме.

А анђео рече: не дижи руке / своје на дијете, и не чини му /
ништа; јер сада познах да се бојиш / Бога, кад нијеси
пожалио сина / својега, јединца својега, мене ради.

И рече: собом се заклех, / вели Господ: кад си тако учинио,
/и нијеси пожалио сина својега, / једница својега,
Заиста ћу те благословити и / сјеме твоје веома умножити,
да / га буде као звезда на небу и / као пијеска на бријегу /
морском; и наслиједиће сјеме твоје / врата непријатеља
својих.

И благословиће се у сјему / твојем сви народи на земљи,
/ кад си послушао глас мој.

Аврам у делу С. Кјеркегора

О Авраму, Сорен Кјеркегор говори углавном у "*Страху и др-
тању*". У том делу Сорен Кјеркегор каже за Аврама да он никада ни-
је био тргични херој, већ нешто потпуно другачије, или убица или
човек вере. Да би схватили ово тврђење, морамо разумети Кјеркего-
рово схватање вере. Кјеркегор каже да се Аврам, жртвујући Исака,
уздигао изнад општег нивоа етичког, на ниво религиозног апсурда.
Јер, да он није превазишао етичко- разумно, онда би се он могао
сврстати у етичку, или чак, естетичку категорију, у којој би се њего-
во дело осудило као убилачки чин.

Он је написао четири слике о Авраму, које варирају, Регини
Олзен, после њиховог раскида. Себе је упоредио са мајком која тре-
ба да дете одбије од сисе, и да му да јачу храну. Наравно, алудирао је
на душевну храну, а саму Регину је хтео да наведе да она изврши
скок из естетичког у религиозно стање.

У објашњавању вере, Кјеркегор указује на један парадокс
егзистенције. Кјеркегор пише да је етичко опште по својој природи,
а као опште оно се односи на свакога, што из другог угла гледано
значи да се односи на сва времена. То значи да се морал односи на
све људе и сва времена, а да су сви појединци само парчићи општег.
Али, шта се догађа ако појединац осети жељу да изађе из вилиног
кола? Биће скољен сумњом. Уствари, етички човек се утапа у опште,
и опште само себи постаје циљ код тог појединца. Етички човек ула-
зи у вечно блаженство, блаженство општости. У таквом систему вре-
дности, општо је оно што је највише, будући и да је опште телос –
циљ. Међутим, вера је тај парадокс, у коме је управо појединачно
изнад општег. У том смислу Кјеркегор пише да је вера наиме овај
парадокс, да појединачно стоји изнад општег – на такав начин да се
кретање понавља. Појединац, пошто је био у општем, сада себе из-

дваја као нешто више од општег. Вера је парадокс у коме је појединац надређен, а не подређен, општем.

Прича о Авраму је добар пример овог мишљења. Кјеркегор каже да није истина да је Аврам лако разумљив, чак је јако тешко разумљив. На једном месту каже: "Проводио сам сате и сате проучавајући Хегела, али и даље има места која су за мене неразумљива, можда су она и самом Хегелу била неразумљива." Али, Кјеркегор тврди да је Аврама много теже разумети, не само него Хегела, већ уопште. "Аврам непобитно представља веру, због тога је његов живот најпардоксалнији који се може замислити. Он дела снагом апсурда; јер апсурд је то што је он као појединац виши од општег." Снагом апсурда Аврам је у седамдесетој добио Исака. Снагом апсурда је Исака однео на брдо Морију, на крају, снагом апсурда, спасен је Исаков живот. Кјеркегор је дао занимљиво поређење којим је добро објаснио Аврама. Наиме, замислимо три рвача. Први је велики јер се бори са целим светом. Други се бори са собом, и он је велики. Али, трећи се бори са Богом, и то снагом своје немоћи, и јасно, он је највећи. Аврам је тај трећи рвач, који је највећи због своје немоћи, најмудрији због своје глупости, који има највећу љубав, која је у ствари мржња против самог себе. Аврам има највећу наду, која је у ствари лудост. Који седамдесетогодишњи старац, који нема потомства, а има жену нероткињу, уопште може поверовати да ће добити потомство, и то тако велико да ће га бити као звезда на небу? Године су пролазиле, а син се још није рађао. Али Аврам није губио наду, није га сколила сумња. Он је био Божији изабраник. Међутим, ко је то, Божији изабраник? Да ли је то онај који себи ускрати жељу у младости, да би се она у старости уз многе тегобе испунила? Да се Аврам поколебао, онда би сматрао да цео његов живот и није Божја воља. Онда би своју имовину завештао, вероватно Лоту или Лишмаелу, можда неком вредном слуги, а сам би уживао у својој старости, и плодовима свог богатства. За њега самог тако би и било боље. Али ко би онда био Аврам? Само један бедуин из пустиње. Ово је материјални доказ Кјеркегорове философије. Као бедуин, Аврам би био богат, али непознат човек, који доприноси једино својој околини, или држави, плаћањем пореза. Али као бедуин, који мисаоно изађе из оквира рационалног, општег, достиже бесмртност, и доприноси свим генерацијама. И не само то, он се поставља у положај према Апсолуту, Богу. Не, Аврам се није поколебао када му је Бог рекао да ће добити сина.

Неко време пошто је Бог испунио обећање и подарио му сина, Авраму ће Бог упутити још тежи и мучнији задатак. Наиме, да би га искушао, Бог је захтевао да Аврам њему жртвује Исака. Исаак је био све што је Аврам имао на земљи. Етичком човеку, дете је вредније од њега самог. Аврам се није упитао да ли да жртвује Исака, већ зашто Бог то тражи од њега. Чак ни за нешто тако, Аврам се није по-

колебао. Као што сам и раније рекао, Кјеркегор је сматрао да постоји одређена веза, тј. сличност између Михаела Петерсена, Аврама и њега самог, Серена. Сваки од њих тројице је жртвовао нешто најбитније што је имао; Аврам Исака, Михаел Серена, а Серен Регину. На овом месту морам поново истаћи појам сумње и недоумице. У одељку који сам навео, али га је и сам Кјеркегор истакао, видимо да је Аврам путовао читава три дана, и део четвртог. Обичан, рационалан човек би се много пута могао поколебати за та три дана, да жртвује сина непознатој сили. Па онда, и да се тај рационални човек не колеба, да допугује до Морије, дошао би на последњу препреку, на којој би се саплео. На крају је требало однети Исака, везати га, и закласти. Морамо схватити да Аврам није хладнокрвни децоубица, али се његовој спољашњој спокојности можемо дивити. Иако може звучати банално, само Исаково питање: "где је жртва?", оно је веома драматично. Јер, који сломљени отац, који би се нашао у таквој ситуацији, може дати онако мудар одговор као што је Аврам дао?

Кјеркегор је написао сјајан хвалоспев Авраму: "Достојни оче Авраме! Када си се враћао са горе Морије, није ти била потребна никаква похвала, која би те утешити могла због изгубљеног; јер ти, зар није било тако, беше све добио и уз то још и сачувао Исака? Господ га више канио није узимати од тебе, и ти си радостан седао са њим за трпезу у твом станишту, као што ћеш чинити и на другом свету на вјеки вјеков. Часни оче Авраме! Тисућлећа су већ протекла од оног дана, али теби није потребан никакав закаснели обожавалац, који ће спомен на тебе истргнути сили заборава; јер сваки говор се тебе сећа, - а ипак ти свога поштоваоца награђујеш дивније него било ко други, ти га у твом окриљу чиниш блаженим на оном другом свету, а овде прикиваш његово око и његово срце својим чудесним чином. Штовани оче Авраме! Људског рода други оче! Ти који си први осетио и сведочио о оној неизмерној страсти, која да би се са Богом рвала, презриво одбија страшну борбу са побеснелим елементима и силама стварања, ти који си први упознао ону највишу страст, онај свети, чисти и смерни израз Божје лудости коме су се пагани дивили, - опрости оном који је усхтео да у твоју част приповеда, ако то није добро учинио. Он приповедаше смерно, а таква беше и жудња његовог срца, он говораше кратко, као што и доликује, али он никада неће заборавити да ти је требало стотину година да би, противно очекивању добио сина старости, да си морао измахнути ножем пре него што ти је било допуштено да сачуваш Исака, он никада неће заборавити да, за сто и тридесет година, ти никада ниси отишао даље, него до вере."

Немојмо испустити из вида и то да се многи позивају на Аврама, ни не промишљајући о његовом великом делу. Многи чак мешају појмове Исака и "најбоље", "највредније". Кјеркегор је писао о свештенику који проповеда о Авраму, и неиспаваном човеку који слуша

проповед. После, тај слушалац би отишао кући, и узео сина, јер је син рационалном човеку нешто "највредније", да га жртвује. Онда би такав човек наишао на жестоку осуду, као децоубица, лудак, свештеник би ушао у еуфорију, схвативши да коначно *има о чему да говори*. Свештеник би га осудио, назвао би га убицом, неморалним човеком, изметом.

Јов у делу С. Кјеркегора

Од многобројних личности Светог писма, Јов је један од најзанимљивијих, и један од оних који се могу узимати као пример вере. На неки начин, он подсећа на Аврама, с тим што он за историју није толико значајан. Јов је био имућни сточар (према Светом писму, био је "највећи на Истоку" са хиљадама грла стоке, камила...). Иако је био веома богат, био је и врло побожан. Његови синови су често организовали вечере и ручкове за свет и своје сестре, а Јов би те гозбе благосиљавао паљењем жртава паљеница за све оне грехе које су његови синови (можда) починили (у свом срцу). Тек, једном се Бог и Сатана опкладе у његову веру. Господ је сматрао да је Јов непоколебљив, док је Сатана сматрао да Јов не може да буде побожан кад је толико богат, јер ако би му се дирнуло у богатство, он би "пљувао Бога на очи". Договор је био да се сме уништити његово богатство, али не и да се дира у самог Јова. Бог је побио сву стоку и доста рођака. Сазнавши за своју материјалну пропаст, Јов је рекао: "Го сам изашао из утробе матере своје, го ћу се и вратити онамо. Господ даде, Господ узео; да је благословено име Господње." Сатана и даље није веровао у Јовову веру, па предложи да се кладе да ће Јов изгубити веру чим га нека болест удари. Ни тада га није напустила вера. Чувши да је Јов у проблемима, дошла су му три пријатеља. С њима је имао жучне расправе о томе да ли је он скривио, или не. Јовови пријатељи су нападали Јова, говорећи му да је он у нечему згрешио, чим је такву несрећу доживео. У трећем Јововом говору (Јов: 12 : 20 – 25), примећујем оно на шта ће се касније позивати Црква, али и Кјеркегор, а то је Божија воља, која није нама, људима, објашњива, али је праведна и коначна. У том делу, Јов експлицитно каже да је Бог тај који поставља царе, да је Бог тај који ствара и уништава народе, да је Бог тај који доноси све одлуке, које нама могу изгледати неправедне. Овакав став је један од основних принципа хришћанства, тј. ми не морамо и не можемо разумети Бога, али он све што чини, чини са разлогом. У 14. делу, Јов каже да је човек уствари ништаван, што је и Кјеркегор прихватио у тврдњи да је човек, чак и онај религиозни, бесконачно мали у односу на Бога – Апсолут. Њихов разговор је прекинуо сам Бог, осудивши Јова због његове брзо-

плетости у закључивању (питао је Јова да ли је он био ту када је стваран свет). Јов се покајао због свега, и умро је као стар човек.

Јов је и симбол и узор. У његовом разговору огледа се много од хришћанске (као и јудејске и исламске) догме, показује се Божија оннипотенција. Кјеркегор је из Књиге о Јову преузео многе мотива, које није пренео само на директан опис Јова, већ и на своју целокупну философију. У књизи "Понављање", Кјеркегор је издвојио, и појаснио неке делове из Књиге о Јову:

1.

"Господ даде, Господ узе, да је благословено име Господње. (Јов : 1 : 21)"

"Да ли ниси рекао више? Да ли си се у својој невољи сложио с тим да је само поновиш? Зашто ћутиш седам дана и седам ноћи, шта се збивало у Твојој души? Када се читав живот срушио и у цреповима лежао око Тебе, да ли си одмах имао надчовечанску смиреност, тумачење љубави, храброст поверења и вере? Да ли су и Твоја врата затворена за оне који тугују, да ли и код тебе не могу очекивати никакво друго ублажење у поређењу с оним које нам јадно пружа сва светска мудрост, читајући један параграф о савршенству живота? Да ли не знаш да кажеш ништа више него што наручени утешитељи, шкрти на речима, одређују по појединцу, и као крути мајстори церемонија прописују по појединцу, тако да у часу невоље буде умесно рећи: Господ даде, Господ узе, да је благословено име Господње, нити мање нити више од тога како се каже наздравље ономе који кија. (С. Кјеркегор *Понављање*)"

2.

"Да избављам сиромаша који / виче, и сироту која нема / никога да јој помаже; (Јов: 29 : 12)"

Благослови онога који пропадаше / долазећи мени, и удовици / срца распијевана; (Јов: 29 : 13)"

У правду се облачих и она / ми бијаше одијело, као плашт и / као вијенац бијаше ми суд мој. (Јов: 29 : 14)"

Око бијах слијепцу и нога / хрому. (Јов : 29 : 15)"

"Ти не разочараваш људе; када се све сломило, постао си уста патника, позив сломљених, крик уплашених, и ублажавање за све оне који су занемели у муци, веран сведок у свакој невољи и раздртости, које може обитавати у неком срцу, поуздани говорник, који се одважио у 'нарицању и јаду душе своје' и са Богом здесна. (*Понављање*)"

"Или је можда страх Божији у наше време тако велик да ојађенима није потребно то што је у оним давним данима био морал (обичај)? Зар се можда не усуђујемо да се жалимо пред Богом? Да ли је ту страх Божији постао већи или стрепња и кукавичлук? Данас људи

мисле да стварни израз туге, очајнички језик страсти, треба препустити песницима, који као адвокати код неког првостепеног суда заступају ствар патника пред судом сажаљења. Даље се нико не усуђује. Говори зато Ти, незаборавни Јове, понови све што си рекао, Ти моћни говорнике, који се налазиш пред судом Највишег, неустрашив као лав што риче. Твоје речи су наглашене, у Твом срцу је страх Божији чак ако јадикујеш, када се у свом очајању браниш од својих пријатеља, који устају да као разбојници својим речима изврше препад, чак ако Ти, подстакнут својим пријатељима, сатираш њихову мудрост и презиреш њихову одбрану пред Господом, као да је то јадна мудрост неког оронулог дворског чиновника или државног мудрог члана владе. Потребан си ми Ти, потребан ми је човек који уме тако гласно јадиковати, да то одзвања у небесима, где се Бог са Сатаном саветује о томе како да искују планове против једног човека. Јадикуй, Бог не зна за стрепњу, он се свакако зна бранити, али како да се брани, када се нико не одважује на јадиковку, како то доликује човеку? Говори, подигни свој глас, говори громко. Бог може бити још грлатији, та он има гром - али и тај је одговор, објашњење, поуздан, веран, изворан, одговор самога Бога, који је ако сломије неког човека, дивнији од брбњања по граду и говоркања о правичности водства, што је смислила људска мудрост, а рашириле бабускере и попуљуди. Мој незаборавни добротинитељу, измучени Јове! Да ли се могу укључити у Твоју заједницу, смем ли Те слушати? Не одбацуј ме, не налазим се као варалица покрај Твог огњишта, моје сузе нису лажне, чак и ако не умем само са Тобом да плачем. Као што радосник тражи радост, учествујући у њој, мада је то и што га највише радује - радост, која обитава у њему самом, тако и ојађени тражи јад (тугу). Ја нисам имао свет, нисам имао седам синова и три кћери, али може изгубити све и тај који је мало шта поседовао, и он такорећи може изгубити синове и кћери, он који је изгубио драгану, и на њега може ударити зао пришт, он је изгубио част и понос и са њима животну снагу и смисао живота. (*Понаљање*)"

Уместо закључка

У време Кјеркегора, али и пре, у филозофији је доминирало хегелијанство, које је представљало синтезу Кантове, Фихтеове и Шелингове филозофије. У сваком случају, у периоду од Канта до Хегела, владао је исти поглед на свет (есенцијализам и универзалност), са питањима која су конституисала таакв поглед на свет. Кјеркегор је, попут Канта, извршио "коперникански преокрет", поставивши на философску сцену егзистенцију, прво је егзистенција, а после есенција, и развио је филозофију егзистенције, односно егзистенцијализам, који су наставили француски филозофи Сартр, Ками, Мерло

Понти и др., у немачкој Јасперс и Хајдегер. Али у 20 веку јавио се велики број егзистенцијалиста и у другим европским земљама, пре свега у Италији, затим у Југославији и Пољској

Велики је Кјеркегоров утицај и на уметност, пре свега на књижевност. Као што сам рекао на самом почетку, кјеркегоризам се осећа у делу Франца Кафке, Жан Пол Сартра... Разлог је тај што је Кјеркегор у свом делу успео да споји уметност и философију. Његов стил има много књижевног у себи. Поред тога, Кјеркегор је унео у философију неке традиционално уметничке појмове, као што су стрепња, страх итд. Не треба заборавити да је Кјеркегор утицао и на читаву Скандинавију, и учинио да скандинавска култура не остане позната једино по митологији, већ и по модерним делима Ибзена, Сибелију-са, Мунка и других.

Литература

- Seren Kjerkegor, *Strah i drhtanje*, BIGZ, Beograd, 1975.
 Seren Kjerkegor, *Ili-Ili*, V. Masleša, Sarajevo, 1979.
 Seren Kjerkegor, *Ponavljjanje*, Grafos, Beograd, 1980.
 Seren Kjerkegor, *Pojam strepnje*, SKZ, Beograd, 1970.
 Valter Belc, *Biblijska mitologija, Bog i bogovi*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1984.
 Zenon Kosidovski, *Biblijske legende*, SKZ, Beograd, 1977.
 Karol Teplic, *Kjerkegor*, Grafos, Beograd, 1980.

Marko Danon, Beograd

CHARACTERS FROM THE BIBLE IN KIERKEGAARD'S PHILOSOPHY

Summary

The text argues that the family myth was of great significance for the intellectual formation of S. Kierkegaard. In that myth father Peterson had a special place: he was imbuing the family atmosphere with "sad religiosity"; he had seven children from a marriage with a servant girl, only three of which survived; finally, he believed that none of his children would not live longer than 33, the age when Christ died. Despite being in conflict with the church, Kierkegaard is a theological thinker who understands existence as having three stages: aesthetic, ethical and religious, through which one can achieve the connection with the Absolute, that is with God, and that is then final realisation. In that sense Kierkegaard relies on Old and New Testament and in his philosophy special place is reserved for Abraham, Job, Moses and Christ. This work deals with myths about Abraham and Job.

Key Words: existence, essence, stages of existence, Christian thinker, faith, Abraham in the Old Testament and Abraham in the philosophy of S. Kierkegaard